

Witold Olbryś

Turystyczny szlak I wojny światowej w powiecie szczycieńskim

Autor tekstu i fotografii

Witold Olbrys

Archiwalne zdjęcia pochodzą ze zbiorów
członków Mazurskiego Stowarzyszenia
Regionalnego: *Witolda Olbrysa*
i *Mieczysława Rawskiego*.

Wydawca:

Mazurskie Stowarzyszenie
Regionalne

Szuć 12, 12-122 Jedwabno

Korzystamy z dofinansowania
z Powiatu Szczycieńskiego

Witold Olbryś

Turystyczny szlak I wojny światowej w powiecie szczycieńskim

Wydanie II, Szczytno 2017

I wojna w powiecie szczycieńskim

I wojna światowa rozpoczęła się 28 lipca 1914 r. W wyniku tej wojny po przeciwnej stronie stanęli nasi zaborcy: Niemcy i carska Rosja. 21 sierpnia 1914 r. granicę w Opaleńcu przekroczył XIII Korpus generała Klujewa i wieczorem zajął Wielbark. Od wschodu, przez Rozogi na teren powiatu szczycieńskiego wkroczył VI Korpus generała Błogowieszczańskiego. 22 sierpnia Rosjanie zajęli opustoszałe Szczytno. W ten oto sposób rozpoczęła się bitwa nazwana później bitwą pod Tannenbergiem. Oba te korpusy należały do II Armii dowodzonej przez generała Samsonowa. Słabszym liczebnie Niemcom dzięki zmianie dowództwa i olbrzymiej determinacji udało się pokonać wojska rosyjskie. W wyniku tych zmagania poległo 35 tysięcy żołnierzy rosyjskich, 90 tysięcy dostało się do niewoli. Niemcy stracili 13056 żołnierzy. Przygnieciony klęską dowódca armii rosyjskiej w nocy z 29 na 30 sierpnia odebrał sobie życie. W miejscu jego śmierci, nieopodal leśniczówki Karolinka w pobliżu Wielbarka, stoi pomnik wzniesiony pokonanemu generałowi przez zwycięzców. Można powiedzieć, że pomnik Samsonowa upamiętniał tragiczny dla Rosjan koniec bitwy

pod Tannenbergiem. Również zwycięstwu i zwycięzcom wystawiono odpowiedni monument. W pobliżu Olsztyńka zbudowano Tannenberg-Denkmal, któremu nadano rangę pomnika narodowego, głównego niemieckiego pomnika poświęconego I wojnie światowej. Pomnik ten stał się również grobowcem zwycięzcy spod Tannenbergu – feldmarszałka Paula von Hindenburga. Ten pomnik do naszych czasów jednak nie dotrwał.

Po raz drugi wojska rosyjskie wkroczyły na teren powiatu szczycieńskiego w listopadzie 1914 r. Wówczas to w pobliżu Jerut kozacki oddział zaatakował pociąg. W wyniku tego ataku śmierć poniosło 13 cywili i 6 żołnierzy. Wydarzenie to upamiętniał niezachowany drewniany pomnik.

W wyniku działań wojennych poważnemu zniszczeniu uległo 57 ze 160 miejscowości powiatu. W samym Szczytnie zniszczonych zostało 160 domów i 321 zabudowań gospodarczych. Życie straciło 131 cywili, 200 zostało uprowadzonych w głąb Rosji. W kolejnych latach Rosjanie nie zagrażali już powiatowi szczycieńskiemu, jednak pochodzący stąd żołnierze walczyli i ginęli na różnych frontach do końca I wojny.

Miejsca pamięci poświęcone I wojnie światowej a turystyka

Na obszarze naszego powiatu zachowało się kilkadziesiąt miejsc związanych z I wojną światową. Są to cmentarze, kwatery wojenne, pomniki oraz znajdujące się w kościołach tablice pamiątkowe. Odwiedzenie przynajmniej części z tych miejsc może być niesamowitą lekcją historii, jak również pretekstem do szerszego poznania mazurskiej historii, przyrody czy architektury.

Dlaczego warto dbać o cmentarze wojenne? Do zachowania cmentarzy wojennych zobowiązuje Polskę prawo i umowy międzynarodowe. Cmentarze i kwatery wojenne na terenie Prus Wschodnich były zakładane według określonych wytycznych. Zdecydowanie zalecano, by tak samo traktować groby swoich żołnierzy, jak i poległych przeciwników. Pierwsze prace porządkowe na cmentarzach wojennych zaczęto przeprowadzać tuż po wyparciu Rosjan z Prus Wschodnich. W latach dwudziestych przystąpiono do trwalszego uporządkowania licznych cmentarzy. Wtedy to drewniane krzyże zastąpiono pulpitowymi tabliczkami ze sztucznego kamienia. Według instrukcji przygotowanych przez władze prowincji cmentarze miały być skromne i zharmonizowane z otoczeniem oraz obsadzone naturalnymi dla danego obszaru gatunkami roślin. W czasach niemieckich opiekę nad cmentarzami sprawować miało, podobnie jak i dzisiaj, państwo. Jednak brakowało na ten cel środków i dlatego zachęcano, by do opieki nad cmentarzami włączyły się szkoły i stowarzyszenia. Opieka nad wojennymi grobami była bardzo ważną częścią patriotycznego wychowania dzieci i młodzieży. Istotną rolę w wychowaniu, ale również i w propagandzie, odgrywała też turystyka pobitewna. Trzeba pamiętać, że bitwa pod

Tannenbergiem była jedynym niemieckim zwycięstwem w trakcie I wojny światowej i wiązał się z nią kult bohaterów.

Po drugiej wojnie światowej cmentarze i kwatery wojenne popadły w zapomnienie, z czasem zaczęto patrzeć na nie jako pozostałość po niemieckim militarystyce. Sytuacja powoli zaczęła się zmieniać pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. Po 1989 r. większość cmentarzy i kwater została uporządkowana. W kościołach, pomimo tego że część z nich stała się świątyniami katolickimi, zachowała się większość tablic pamiątkowych z nazwiskami poległych parafian. Najgorzej przedstawia się stopień zachowania pomników wojennych. W sporej części zostały zniszczone lub przekształcone.

W trakcie I wojny światowej w zaborczych armiach walczyli Polacy. W bitwie pod Tannenbergiem po obu stronach walczyć mogło nawet ponad 10% naszych rodaków. Mylące mogą być zwłaszcza oznakowane prawosławnym krzyżem i zazwyczaj anonimowe mogiły żołnierzy armii carskiej. Spoczywają w nich również katolicy, Żydzi i muzułmanie. Wszystkie te miejsca są pomnikami ludzkich tragedii, bezsensu wojny, ale też i wielkiej historii, która przeszło 100 lat temu przetoczyła się po tych ziemiach.

Przewodnik, który oddajemy do Państwa rąk nie jest opracowaniem naukowym, chociaż uwzględnia najnowsze badania i aktualny stan wiedzy na opisywany temat. Nie jest to spis wszystkich kwater wojennych i miejsc pamięci. Częściowo pominięto w nim obiekty nieistniejące, zaginione oraz te o znikomych walorach turystycznych. Część obiektów będących obecnie w stanie niezadowolającym umieszczono tu z nadzieją, że ich stan lub status wkrótce się poprawi.

Szczytno

W trakcie bitwy pod Tannenbergiem miasto Szczytno zostało w znacznym stopniu zniszczone w wyniku podpalenia i ostrzału artyleryjskiego. Znajdowały się tu też lazarety. Do naszych czasów nie przetrwały znajdujące się na terenie miasta dwa pomniki związane z I wojną światową.

„Jäger-Denkmal”. Pomnik upamiętniający szczycieńskich strzelców poległych w trakcie I wojny światowej, odsłonięto 17 sierpnia 1924 r. Stał pomiędzy zamkiem (ratuszem) a kościołem baptystów. W trakcie drugiej wojny światowej został przeniesiony i ustawiony przed koszarami wojskowymi (obecnie Wyższa Szkoła Policji). Kilka lat temu odnalazła się na terenie byłych koszar podstawa tego pomnika z widoczną na pocztówce inskrypcją:

„DEN GEFALLENEN HELDEN • VOM
JÄGER BATAILLON • GRAF YORCK
V. WARTENBURG • (OSTPR.) No. 1 •
WELTKRIEG 1914–1918”

Kwaterna wojenna na cmentarzu ewangelickim zlokalizowanym przy ulicy Piłsudskiego. Pochowano tu 170 żołnierzy armii niemieckiej i 78 żołnierzy armii rosyjskiej, prawdopodobnie w większości pacjentów miejscowego lazaretu.

Od strony zachodniej do kwatery wojennej przylegał wysoki mierzący około 5 metrów pomnik. W jego kamienną podstawę wmontowana była płyta z inskrypcją. Na podstawie stała 3-metrowa „kolumna” z płaskorzeźbą przed-

stawiającą głowę żołnierza i zwieńczona równoramiennym krzyżem. Prawdopodobnie pomnik ten stał jeszcze na początku lat 80. XX wieku, obecnie nie ma już po nim śladu.

Cmentarz wojenny przy ulicy Poznańskiej. Pochowano tu 20 żołnierzy armii rosyjskiej i 4 żołnierzy armii niemieckiej poległych 30 sierpnia 1914 r. Odrestaurowany w 1992 r.

Cmentarz wojenny usytuowany za miastem przy drodze na Ostrołękę. Miejsce pochówku 32 żołnierzy armii rosyjskiej poległych 30 sierpnia 1914 r. Po II wojnie światowej utworzono w tym miejscu cmentarz dla żołnierzy sowieckich poległych na terenie powiatu szczycieńskiego.

We wzniesionym w latach 1714–1719 kościele ewangelickim w Szczycie znajdują się trzy tablice upamiętniające mieszkańców parafii poległych w trakcie I wojny światowej.

Gmina Szczycno

Gawrzyjałki. We wzniesionym w 1908 r. kościele katolickim (dawniej ewangelickim) znajdują się 2 tablice upamiętniające mieszkańców wsi i parafii poległych w trakcie I wojny światowej.

Jęcznik. 2 października 1929 r., w 82 urodziny Paula von Hindenburga, w pobliżu leśnictwa Jęczniki miejscowi leśnicy ustawili głaz pamiątkowy, nazwany później „Kamieniem Hindenburga”. Kamień z jednej strony posiadał wygładzoną powierzchnię, na której na białym tle znajdował się napis: „*Die Treue ist das Mark der Ehre. Zum Andenken an den 82. Geburtstag des Reichspräsidenten von Hindenburg 2.10.1929*”. Z drugiej strony przytwierdzona była do niego metalowa tablica, która zaginęła.

Korpele. Usytuowana po prawej stronie drogi do Nidzicy mogiła wojenna. Miejsce spoczynku 1 żołnierza armii niemieckiej z Gren. R. 5 poległego 30 sierpnia 1914 r. (Współrzędne: N 53.5713; E 20.9461)

Lipowiec. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim (komunalnym). Miejsce spoczynku 7 niezidentyfikowanych żołnierzy rosyjskich poległych we wrześniu i grudniu 1914 r. W innej części cmentarza grób cywilnej ofiary wojny poległej 31 sierpnia 1914 r. (Współrzędne: N 53.4563; E 21.1299)

W Lipowcu znajdował się również ciekawy w formie pomnik upamiętniający mieszkańców parafii poległych w trakcie I wojny światowej. Pomnik ten był jednocześnie bramą wejściową na teren kościoła. Został zniszczony wraz z kościołem w styczniu 1945 r.

Młynsko. Kamień pamiątkowy ustawiony w miejscu, z którego rosyjska artyleria 30 sierpnia 1914 r. ostrzeliwała

w 2016 r. Miesiąc po odwróceniu skradziony i po kolejnym miesiącu odzyskany. Ponownie ustawiony w roku 2017. (Współrzędne: N 53.5614; E 21.0638)

Olszyny. Kwatera wojenna na cmentarzu komunalnym, dawniej ewangelickim. Miejsce spoczynku 1 żołnierza armii niemieckiej, 7 żołnierzy armii rosyjskiej i 1 cywila poległych w 1914 r. Kwatera wojenna dała początek okalającemu ją obecnie cmentarzowi. (Współrzędne 53.5561; E 21.1341)

W lesie, 500 m od cmentarza, znajduje się kwatera cywilnej ofiary wojny z sierpnia 1914 r.

We wsi znajdowały się dwa pomniki wojenne. Stojący przed szkołą został rozebrany w latach sześćdziesiątych XX w., upamiętniał poległych w trakcie I wojny światowej żołnierzy. Drugi, mniejszy upamiętniał 5 mieszkańców wsi zabitych przez Rosjan.

Romany. Cmentarz wojenny. Miejsce spoczynku 19 żołnierzy armii rosyjskiej i 1 żołnierza armii niemieckiej poległych 30 sierpnia 1914 r. Cmentarz znajduje się na prywatnej działce, ale jest uporządkowany. (Współrzędne: N 53.5993; E 20.9974)

Szczytno. Kamień po wojnie przewrócony napisami do ziemi i zapomniany. Odwrócony

Sasek Wielki. Blokhauz strzelecki dla ckm i piechoty będący elementem Szczyeńskiej Pozycji Leśnej. To jedyny na tere-

nie powiatu szczycieńskiego zabytkowy element fortyfikacji sprzed I wojny światowej. (Współrzędne: N 53.5066; E 20.9053)

Szymany. Tablica upamiętniająca poległych mieszkańców parafii znajdująca się na wybudowanym w 1938 r. kościele katolickim (dawniej ewangelickim). Przed wybudowaniem kościoła była częścią pomnika wojennego.

Trelkowo. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim. Miejsce spoczynku 1 żołnierza armii niemieckiej i 1 żołnierza (jeńca) armii rosyjskiej. (Współrzędne: N 53.6316; E 20.9793)

W wybudowanym w 1757 r. kościele katolickim (dawniej ewangelickim) znajdują się dwie tablice upamiętniające parafian poległych w trakcie I wojny światowej. Przed kościołem pomnik wojenny poświęcony mieszkańcom wsi poległym w trakcie I wojny światowej.

W pobliskim Trelkówku, przy drodze do Linowa, znajduje się kwatera wojenna, będąca miejscem spoczynku 3 niezidentyfikowanych żołnierzy armii rosyjskiej poległych 27 sierpnia 1914 r. (Współrzędne: N 53.631; E 20.9518)

Wawrochy. Kwatera wojenna na cmentarzu komunalnym, dawniej ewangelickim. Miejsce spoczynku 3 żołnierzy (w tym 1 oficera) armii rosyjskiej i 1 cywilnej ofiary wojny poległych 28–30 sierpnia 1914 r. W innej części cmentarza znajduje się pojedynczy grób cywilnej ofiary wojny poległej 30 sierpnia 1914 r. (Współrzędne: N 53.5359; E 21.0774)

Na cmentarzu w pobliskich Płozach znajduje się ładnie utrzymana kwatera 3 cywilnych ofiar wojny zamordowanych przez żołnierzy rosyjskich 30.08 1914 r. (Współrzędne: N 53.5483; E 21.0649)

Wikno. Niewielki cmentarz wojenny położony w pobliżu leśniczówki i jeziora Wałpusz. Miejsce spoczynku 2 żołnierzy armii niemieckiej i 2 nieznanymi żołnierzy armii rosyjskiej poległych 29 sierpnia

1914 r. W centralnym miejscu znajduje się niewielki głąz z inskrypcją:

„DEN HELDEN • VON 1914
• ZUR EHRE”

(Współrzędne: N 53.5939; E 21.091)

Gmina Pasym

W pasymskim kościele ewangelickim znajdują się liczne tablice upamiętniające parafian poległych w wojnach, począwszy od tych napoleońskich, a skończywszy na I wojnie światowej. Wzniesiony w drugiej połowie XIX w. kościół ewangelicki w Pasymiu jest bez wątpienia najciekawszym zabytkiem powiatu szczyckiego.

Do 1945 r. przed pasymskim ratuszem stał najoryginalniejszy pierwszowojenny pomnik w powiecie szczyckim. Odsłonięty został

2 lipca 1924 r. Przedstawiał postać nagiego żołnierza w hełmie.

Kwaterna wojenna na cmentarzu ewangelickim w Pasymiu jest obecnie zatarta.

Gmina Dźwierzuty

W trakcie I wojny światowej przez Dźwierzuty przeszedł VI Korpus generała Błagowieszczańskiego. Po przegranej bitwie pod Zerbuniem korpus ten również wycofywał się przez Dźwierzuty. Pamiątką po tym odwoście są rozsiane na terenie gminy liczne groby wojenne.

W pochodzącym z końca XIX w. kościele ewangelickim znajdują się freski ze spisem parafian poległych

w trakcie I wojny światowej.

Kwaterna wojenna na cmentarzu ewangelickim zlokalizowana przy północnej stronie kościoła. Miejsce spoczynku 3 żołnierzy armii niemieckiej poległych 27 sierpnia 1914 r. Przy południowo-zachodniej stronie kościoła znajduje się kwaterna dwóch cywilnych ofiar wojny zabitych w sierpniu 1914 r.

Kwaterna wojenna na cmentarzu katolickim. Miejsce po-

chówku 4 żołnierzy rosyjskich: trzech jeńców zmarłych w 1918 r. i jednego żołnierza poległego w sierpniu 1914 r.

W centrum wsi znajdują się pozostałości odsłoniętego w 1927 r. pomnika poświęconego mieszkańcom Dźwierzut poległym w trakcie I wojny światowej.

Jeleniowo. Pomnik upamiętniający mieszkańców wsi poległych w trakcie I wojny światowej.

(Współrzędne: N 53.6908; E 21.1637)

Kulka – leśnictwo. Nieopodal leśniczówki przy znajdującym się nad brzegiem jeziora domku letniskowym stoi wysoki kamień poświęcony Hindenburgowi. Na kamieniu słabo czytelna inskrypcja: „Hindenburgforst erworben 15.10.1915 r.” Las na zachodnim brzegu jeziora Łęsk nazwany

został w 1915 r. „Lasem Hindenburga” na pamiątkę przemarszu przez tę okolicę rosyjskiego VI Korpusu generała Błagowieszczańskiego na bitwę, która odbyła się 26 sierpnia 1914 r. w okolicach Biskupca.

(Współrzędne: N 53.6597; E 21.0585)

Linowo. Kwatera wojenna zlokalizowana na cmentarzu ewangelickim. Miejsce

spoczynku 4 cywilnych ofiar wojny oraz dwóch żołnierzy armii rosyjskiej poległych 27.08.1914 r.

(Współrzędne: N 53.6471; E 20.9536)

Popowa Wola. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim. Miejsce spoczynku 16 żołnierzy w tym 2 oficerów armii rosyjskiej poległych 27 sierpnia i 12 grudnia 1914 r. Pochowano tu też kilku jeńców zmarłych w 1918 r.

(Współrzędne: N 53.7597; E 21.0325)

Na znajdującym się przy drodze do Kałęczyna cmentarzu rodowym w Popowej Woli spoczywa w niezidentyfikowanej kwaterze 3 żołnierzy armii niemieckiej poległych 27 sierpnia 1914 r.

(Współrzędne: N 53.7596; E 21.05470)

Rańsk. We wzniesionym w latach 1815 –1827 kościele ewangelickim znajduje się tablica upamiętniająca mieszkańców parafii poległych w trakcie I wojny światowej.

Rumy. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim, miejsce spoczynku 3 cywilnych ofiar wojny. W Rumach znajdował się odsłonięty w 1937 r. pomnik wojenny. (Współrzędne: N 53.7491; E20.9379)

Gmina Jedwabno

Jedwabno. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim. Pochowano tu 1 żołnierza armii niemieckiej i 7 żołnierzy armii rosyjskiej poległych w dniach 28–29 sierpnia 1914 r. (Współrzędne: N 53.5262; E 20.7191)

Piduń. Zlokalizowany na południowym krańcu wsi pomnik upamiętniający mieszkańców poległych w trakcie I wojny światowej. (Współrzędne: N 53.4991; E 20.7882)

Piec. Cmentarz wojenny przy nieistniejącej już miejscowości. 30 sierpnia 1914 r. po zajęciu Chwalibogów Niemcy postanowili wysłać do nich z Małgi posiłki. Jednak przed Piecem żołnierze niemieccy natknęli się na silny oddział wroga. W wyniku starcia do nie-

woli dostało się 800 żołnierzy rosyjskich, w tym jeden generał i trzech pułkowników. Zdobyto 16 dział. Zginęło 16 żołnierzy niemieckich i 166 żołnierzy rosyjskich. Przez kilka lat żołnierze ci spoczywali w pojedynczych grobach, w miejscach, w których zginęli. Dopiero w 1919 r. ich ciała przeniesiono na cmentarz wojenny usytuowany przy drodze do Małgi. Ten drugi co do wielkości cmentarz wojenny w powiecie szczycieńskim jest miejscem pochówku 14 żołnierzy armii niemieckiej i 166 żołnierzy armii rosyjskiej. Data na pomniku została pomyłona o jeden dzień. (Współrzędne: N 53.428; E 20.7404)

Rekownica. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim. Pochowano tu 16 żołnierzy armii rosyjskiej poległych w sierpniu 1914 r. w okolicy Pidunia i Rekownicy. Na cmentarzu znajduje się poświęcona I wojnie tablica informacyjna. (Współrzędne: N: 53.4727; E: 20.8113)

Witówko. Pomnik upamiętniający mieszkańców wsi poległych w trakcie I wojny światowej. (Współrzędne: N 53.5361; E 20.8736)

Gmina Świętajno

Jerutki. Na przykościelnym cmentarzu znajduje się pomnik upamiętniający mieszkańców wsi poległych w trakcie I wojny światowej. W pochodzącym z 1734 r. kościele katolickim (dawniej ewangelickim) znajdowała się tablica z nazwiskami parafian poległych w I wojnie. Obecnie tablica ta znajduje się w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

Piasutno. Obok remizy OSP stoi głaz, będący pozostałością po pomniku upamiętniającym mieszkańców wsi poległych w trakcie I wojny światowej.

Spychowo. Na chórze wybudowanego w 1903 r. kościoła katolickiego (dawniej ewangelickiego) znajdują się dwie tablice z nazwiskami mieszkańców parafii poległych w trakcie I wojny światowej.

Na jednej z tablic upamiętniony zo-

stał Max Jung poległy 28.08.1914 r. Był on asystentem pocztowym, który służył jako ochotnik wojenny w Infanterie Regiment nr 59 im. barona Hiller von Gartringer. Zginął podczas nieudanego szturmu mostu na rzece Marórze w Waplewie pod Olsztynkiem. Jest pochowany na pobitewnym cmentarzu przy moście, przy obecnej trasie S7.

Świątajno. Dawny pomnik pierwsz wojenny odsłonięty w 1936 r. Na pomniku znajdowała się tablica z inskrypcją:

„Unseren • gefallenen •
Helden • 1914–1918”.

Po obu stronach pomnika znajdowały się swastyki. Pomnik odnowiony został w 2004 r. Wtedy to umieszczono na nim tabliczkę z inskrypcją:

„Wszystkim tym, których los związał
z Mazurami. • TABLICĘ ODSŁONIĘTO
W DNIU WSTĄPIENIA POLSKI DO UNII
EUROPEJSKIEJ • ŚWIĘTAJNO 1.V.2004”.

Gmina Rozogi

Faryny. Kwaterna wojenna na cmentarzu ewangelickim. Miejsce spoczynku 1 żołnierza armii niemieckiej, który poległ 11 listopada 1914 i 3 nieznanymi żołnierzami armii rosyjskiej.

(Współrzędne: N 53.5214; E 21.3848)

Klon. Kwaterna wojenna na cmentarzu ewangelickim. Miejsce spoczynku 2 żołnierzy armii niemieckiej i 2 nieznanymi żołnierzami armii rosyjskiej poległych w sierpniu 1914 r. oraz 2 jeńców zmarłych w 1918 r.

(Współrzędne: N 53.4665; E 21.2933)

W Klonie znajduje się również pomnik upamiętniający mieszkańców wsi poległych w trakcie I wojny światowej.

Kowalik. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim. Miejsce spoczynku 11 żołnierzy armii niemieckiej, poległych 28.01.1915 r.

(Współrzędne: N 53.4954; E 21.4675)

Księży Lasek. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim, miejsce spoczynku 13 żołnierzy armii niemieckiej i 10 żołnierzy ar-

Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim w Księżym Lasku, zdjęcie z okresu I wojny światowej.

mii rosyjskiej. To jedna z najoryginalniejszych kwater wojennych na terenie powiatu szczycieńskiego.

(Współrzędne: N 53.4168; E 21.1953)

We wzniesionym w 1928 r. kościele katolickim (byłym ewangelickim) znajduje się tablica upamiętniająca poległych w trakcie I wojny parafian.

Kwiatuszki Wielkie. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim, położonym naprzeciwko byłej szkoły. Miejsce pochówku 2 żołnierzy armii niemieckiej i 2 żołnierzy

armii rosyjskiej. Na cmentarzu zachowała się mogiła weterana I wojny odznaczonego Krzyżem Żelaznym.

(Współrzędne: N 53.489; E 21.4224)

Rozogi. Kwatery wojenne na cmentarzu parafialnym. W kilku kwaterach pochowano tu 33 żołnierzy armii niemieckiej i 34 żołnierzy armii rosyjskiej poległych w trakcie

potyczek granicznych z sierpnia 1914 r., z ofensywy rosyjskiej z 1915 r. oraz zmarłych w miejscowym lazarecie.

Po lewej stronie drogi do Dąbrów znajduje się kwatera wojenna, będąca miejscem spoczynku jednego żołnierza niemieckiego.

Przed kościołem znajduje się odsłonięty w 1936 r. pomnik poświęcony poległym w I wojnie światowej. Na pomniku znajdowała się tablica z inskrypcją:

„Unsere • gefallenen • Helden
• im • Weltkriege • 1914–1918”

W 1995 r., na 350-lecie istnienia Rozóg na pomniku umieszczono tablicę z napisem:

„ZMARŁYM • I • POLEGŁYM •
W HOŁDZIE • MIESZKAŃCY
• ROZÓG • 1645–1995”

Spaliny Wielkie. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim, położonym przy skrzyżowaniu z drogą do Kowalika. Miejsce spoczynku 3 żołnierzy armii niemieckiej poległych na początku sierpnia 1914 r. w trakcie patrolowania granicy. Mogiła żołnierzy armii carskiej nieczytelna.

(Współrzędne: N 53.481; E 21.458)

Występ. Kwatera wojenna zlokalizowana w południowo-wschodniej części cmentarza ewangelickiego. Miejsce pochówku 5 nieznanego żołnierzy armii rosyjskiej poległych 31 sierpnia 1914 r.

(Współrzędne: N 53.5066; E 21.2942)

Gmina Wielbark

Gmina Wielbark jest miejscem wyjątkowym na mapie pierwszowojennych zmagania w regionie Warmii i Mazur. Odwieść możemy tu kilkanaście cmentarzy oraz kwater wojennych. To tu odebrał sobie życie dowódca 2 armii rosyjskiej generał Aleksander Samsonow. Pamiętać też trzeba, że z I wojną światową związany jest kościół ewangelicki w Wielbarku, pochodzący z początku XIX w. i zaprojektowany przez znanego architekta Karla Friedricha Schinkla, w ostatnich latach częściowo odrestaurowany, w którego wnętrzu w trakcie I wojny mieścił się lazaret.

Chwalibogi. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim. Miejsce pochówku 4 żołnierzy armii niemieckiej i 16 żołnierzy armii rosyjskiej poległych 30 sierpnia 1914 r. Sama wieś obecnie nie istnieje.

(Współrzędne: N 53.405; E 20.7744)

Karolinka. W nocy z 29 na 30 sierpnia w lesie pod Wielbarkiem, nieopodal leśniczówki Karolinka, odebrał sobie życie generał Samsonow. Ciało Samsonowa pochowane przez robotników leśnych zostało w 1915 r. ekshumowane i zabrane przez jego żonę Jekaterinę do Rosji. W miejscu pierwszego grobu generała stanął drewniany, ogrodzony płotkiem, prawosławny krzyż. W 1925 r. powiat szczycieński i lasy państwowe postawiły istniejący do dzisiaj pomnik, na którym widniał napis: „General

Samsonow, der Gegner Hindenburgs in der Schlacht von Tannenberg, gef. d. 30.8.1914” („Generał Samsonow, przeciwnik Hindenburga w bitwie pod Tannenbergiem, poległ 30.08.1914”).

(Współrzędne: N 53.3660, E 20.8764)

Kucbork. Cmentarz wojenny zlokalizowany za wsią po prawej stronie drogi do Wielbarka. Miejsce spoczynku 4 żołnierzy rosyjskich poległych 21 sierpnia 1914 r. Obok stoi tablica z informacjami na temat cmentarza i bitwy pod Tannenbergiem.

(Współrzędne: N 53.4335; E 20.9186)

Lesiny Wielkie. Kwatera wojenna zlokalizowana w lesie, przy wschodnim skraju wsi, na cmentarzu ewangelickim. Miejsce spoczynku 5 żołnierzy armii niemieckiej i 2 żołnierzy armii rosyjskiej poległych w lutym 1915 r.

(Współrzędne: N 53.3835; E 21.1393)

Papiernia. Na cmentarzu przy nieistniejącej osadzie znajduje się symboliczna mogiła poświęcona braciom Mühl poległym w bitwie o Łódź oraz w Szampanii.

(Współrzędne: N 53.4667;

E 20.8929)

Piwnice Wielkie. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim, zlokalizowanym w lesie 500 m na północ od wsi. Pochowano tu 1 oficera i 9 żołnierzy armii rosyjskiej poległych 30 sierpnia 1914 r.

(Współrzędne: N 53.354; E 20.8982)

Przędzięk Mały. Pobitewny cmentarz wojenny położony przy północnym skraju wsi, w pobliżu drogi do Róklaszu. Pochowano tu 2 oficerów i 13 żołnierzy armii car-

Szymanki. Kwatera wojenna na cmentarzu ewangelickim. Miejsce pochówku trzech rosyjskich jeńców.

(Współrzędne: N 53.467; E 20.9522)

Wielbark.

Kościół ewangelicki w Wielbarku i mieszczący się w nim lazaret.

skiej. Po brzegach obsadzony jest świerkami. Dwie zbiorowe mogiły otoczone są granitowymi krawężnikami. Pomiędzy mogiłami głaz z napisem:

„RUSSENGRAB • 2 OFFIZIERE
13 MANN • † IM WELTKRIEGE
AUGUST 1914”

(Współrzędne: N 53.3843; E 20.8117)

Przeździek Wielki. Ok. 400 m na północny-zachód od nieczynnego dworca kolejowego zlokalizowany jest pobitewny cmentarz wojenny. Spoczywa tu 4 niemieckich żołnierzy poległych 29 sierpnia oraz 24 żołnierzy armii rosyjskiej poległych 30 sierpnia 1914 r.

(Współrzędne: N 53.3755; E 20.8357)

W dwóch kwaterach na cmentarzu ewangelickim zlokalizowanym w lesie na przeciwko byłej szkoły pochowano dwóch żołnierzy armii niemieckiej i 6 rosyjskich żołnierzy poległych w sierpniu 1914 r.

(Współrzędne: N 53.3644; E 20.8311)

Duży cmentarz wojenny położony przy drodze do Jedwabna. Miejsce spoczynku nieustalonej liczby żołnierzy armii niemieckiej i armii rosyjskiej zmarłych w miejscowym lazarecie. Odrestaurowany w 1993 r.

(Współrzędne: N 53.4002; E 20.9401)

Cmentarz wojenny usytuowany w lesie po północnej stronie szosy do Jedwabna. Miejsce spoczynku 136 żołnierzy armii rosyjskiej oraz nieznanej liczby żołnierzy armii niemieckiej. Wśród zachowanych nagrobków wyróżnia się stela w formie macewy stojąca na grobie Fritz Rudnickiego (Gefreiter im. 1. Thür. Feldart. Regt. No. 19, 4. Batt., 21.3.1895, † 1.9.1915). (Współrzędne: N 53.4039; E 20.9237)

Mogiły wojenne w Wielbarku znajdują się również na cmentarzu ewangelickim (spoczywa tam 5 żołnierzy armii niemieckiej poległych w sierpniu 1914 r.) oraz na położonym obok cmentarzu katolickim, gdzie pochowano co najmniej 5 żołnierzy armii niemieckiej i 3 żołnierzy armii rosyjskiej poległych 29 i 30 sierpnia 1914 r.

Około 4,5 km od Wielbarka, po południowej stronie drogi do nieistniejącej wsi Chwalibogi, znajduje się mogiła wojenna, w której pochowano 4 żołnierzy niemieckich poległych 29 sierpnia 1914 r. (Współrzędne: N 53.3998; E 20.8576)

Zieleniec. Cmentarz wojenny. Spoczywa tu 5 żołnierzy armii niemieckiej i 2 żołnierzy armii rosyjskiej poległych w lutym 1915 r. (Współrzędne: N 53.4221E 21.1159)

Na cmentarzu ewangelickim w Zieleńcu Małym znajdują się dwie kwatery cywilnych ofiar wojny. (Współrzędne: N 53.4324; E 21.0978)

Witold Olbrys – nauczyciel historii w Szkole Podstawowej w Olszynie, kolekcjoner pamiątek związanych z historią powiatu szczycieńskiego i obszaru byłych Prus Wschodnich, popularyzator lokalnej historii oraz prezes Mazurskiego Stowarzyszenia Regionalnego.

Kontakt: witoldo125@tlen.pl

Bibliografia:

www.powiatszczyckihistoria.blogspot.com

www.ciekawemazury.pl

www.rowery.olsztyn.pl/wiki

Knercer Wiktor, Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej w województwie olsztyńskim, Warszawa 1995.

Sadlowski Erich, Denkmäler und gedenktafeln im Kreis Ortelsburg Ostpreußen, Leer 2008 r.

